

VERGILIUS-VERTAALWEDSTRIJD 2012-2013
TOELICHTING BIJ *AENEIS* VIII, v. 374-393
VENUS VRAAGT VULCANUS OM NIEUWE WAPENS VOOR AENEAS

1. Situering van de passage

Het valt pas goed op als je de *Aeneis* vergelijkt met de *Metamorphoses*, maar Vergilius heeft zijn epos een strakke eenheid gegeven, met één titelheld en één doorlopend verhaal. De plot ontwikkelt zich in twaalf boeken die elk een duidelijk afgebakende episode behandelen en zo ook op zich een eenheid vormen. Het achtste boek behandelt de gebeurtenissen van twee dagen en beschrijft de ultieme voorbereiding op de strijd, die de laatste vier boeken van het epos zal vullen. Aan het begin van het boek ziet het er slecht uit voor de Trojanen, de lokale troepen verzamelen zich en Aeneas wordt overspoeld door een vloed van zorgen (*magno curarum fluctuat aestu* v. 19). Geholpen door de plaatselijke en Olympische goden krijgt hij bondgenoten, paarden en een nieuwe wapenrusting. Het slotvers toont ons dan ook een Aeneas die zich vol vertrouwen “wapent met de roem en toekomst van zijn zonen” (*attollens umero famamque et fata nepotum* v. 731).

Het achtste boek is het meest Romeinse van de twaalf. Vergilius geeft er zijn visie op de geschiedenis van het land waarover Rome zal heersen. Dat is een fundamenteel goed, gastvrij land met eenvoudige, godsdienstige, dappere bewoners, dat op vele punten in zijn bestaan is geholpen door het reddende optreden van enkelingen, goden en helden: Saturnus, Hercules, Aeneas, Octavianus. De geïsoleerde kwade machten die moesten worden uitgeschakeld zijn Cacus, Mezentius, Antonius. Nergens wordt de Romeinse toehoorder zo rechtstreeks betrokken in het verhaal dat zich op vertrouwde bodem afspeelt; nergens treden Vergilius als auteur en Octavianus als eigentijds personage zo nadrukkelijk naar voor. Wat voor Aeneas bij zijn bezoek aan Euander en het pastorale Pallanteum vreemd en onbegrijpelijk is, is voor de Romeinse toehoorder zijn eigen geschiedenis, zijn eigen stad, zijn eigen heerser. De bekendste passage uit dit boek is zonder twijfel de *ekphrasis* of beschrijving van het schild dat Aeneas van zijn moeder krijgt en waarop taferelen staan afgebeeld uit de Romeinse geschiedenis, met de slag bij Actium als middelpunt.

De verzen die voor deze vertaalwedstrijd werden gekozen situeren zich in de aanloopscène (v. 370-453) naar de schildbeschrijving (v. 608-731). Met vers 370 wisselt de scène van het nachtelijke Pallanteum naar de slaapkamer van het godenechtpaar Venus en Vulcanus. Niet alleen op menselijk, ook op goddelijk niveau wordt voor hulp gezorgd. Venus verkrijgt van haar echtgenoot dat hij nieuwe wapens voor Aeneas laat vervaardigen in zijn smidse. Vulcanus doet dat naar het model van Hephaestus, die in de *Ilias* (18, 369-467) op een gelijkaardige vraag van Achilles' moeder Thetis inging. Hephaestus kennen we ook als de lelijke mankepoot en bedrogen echtgenoot die wraak nam voor het overspel van Aphrodite met Ares door een net op te hangen dat beide overspeligen op het kritieke ogenblik zou vangen (*Odyssea* 8, 266-366; Ovidius, *Metamorphoses*, 4, 169-189).

Hier is geen sprake van enig conflict tussen de echtelieden. Venus, de moeder van Aeneas en zijn bijzondere beschermgodin doorheen heel het epos, wil dat haar echtgenoot een goddelijke wapenrusting levert voor Aeneas, wiens Trojaanse wapens in Carthago waren achtergebleven. Venus ziet zich in een ietwat ongemakkelijke positie geplaatst, want haar zoon is het product van een onenightstand met de Trojaanse sterveling Anchises (cfr de Homerische hymne aan Aphrodite) en we hebben geen aanduidingen dat er enige affectieve band bestond tussen stiefvader en stiefzoon. “Quid mihi cum Aenea?” - “Wat kan Aeneas mij schelen?” zou wel eens de reactie van Vulcanus kunnen zijn. Om dat te vermijden doet Venus waar zij als godin van de liefde goed in is, en weet zij haar echtgenoot te verleiden, met woord en – vooral – daad. Vulcanus wordt geportretteerd als de volgzame echtgenoot, die zijn vrouw niets kan weigeren, maar haar listen wel doorziet.

2. Toelichting bij vocabularium grammatica inhoud

374. dum – vastabant. dum met indicatief imperfectum: zolang; vastare: leeg, onbewoond maken; plunderen, verwoesten, vernielen. Venus doelt niet uitsluitend op de extreme nacht waarin Troje in de vlammen opging; heel de oorlog was vernietigend voor Troje; ‘zolang de Grieken een vernietigende oorlog voerden tegen Troje’

Argolici (reges): van Argos; Grieks.

375. Pergama (onz. meerv.) **debita:** debere + datief: verplicht zijn aan; participium perfectum absoluut: gedoemd (ten onder te gaan), ten dode opgeschreven. Servius omschrijft¹: *fataliter ad exitium destinata*.

casuras (arces): participium futurum van cadere voor de handeling die verwacht wordt, die plaats moet vinden.

-que: bindpartikel met epexegetische of verklarende waarde.

arces: poëtisch meervoud = Pergama.

376. non ullum: i.p.v. nullum; nadruk op negatie; in poëzie niet ongewoon (cfr *Aen.* 2, 726; 6, 103; 6, 352; 10, 333; 10, 715).

miseris: datief van voordeel. De Trojanen zijn ongelukkig omdat zij tot de ondergang gedoemd zijn. Servius parafraseert: *cur te fatigarem pro hominibus fati necessitate perituris?* ‘miseris’ herneemt m.a.w. de gedachte van ‘debita’ en ‘casuras’, maar drukt die nu vanuit het subjectieve standpunt uit. Venus voelt medelijden met de Trojanen, wier zijde zij had gekozen (Paris, Aeneas).

377. artis opisque tuae: genitivus auctoris bij arma (voortgebracht door); ops, opis: macht, sterkte, vermogen; hulp, bijstand.

378. incassum (bijw.) = frustra: nutteloos, vruchteloos, tevergeefs, zo maar. Varieert de gedachte uitgedrukt door ‘debita’ en ‘casuras’ (objectief), ‘miseris’ (subjectief) met een resultatieve nuance.

nec ... volui: parataktisch i.p.v. redengevend, sc. omdat ik niet nutteloos beslag op jou wilde leggen, heb ik je niets gevraagd.

-ve: enclitisch partikel ‘of’, hier met waarde van nec; sc. ‘nec te nec tuos labores incassum exercere volui’.

exercere: bezighouden, laten werken, lastig vallen, beslag leggen op, aanspreken.

¹ Citaten uit Servius volgens de editie van G. THILO – H. HAGEN, *Servii Grammatici qui feruntur in Vergilii carmina commentarii. II. Aeneidos librorum VI-XII commentarii*, Hildesheim 1961 (anastatische herdruk van Leipzig 1883-1884).

379. quamvis + conj.: in de poëzie heeft dit voegwoord van toegeving zijn oorspronkelijke betekenis van graad ('hoezeer ook') verloren en is geëvolueerd naar de algemene betekenis van quamquam ('alhoewel'); **deberem:** imperfectum van de blijvende toestand.

Priami natis: veralgemenend meervoud. Feitelijk was Venus alleen aan Paris dank verschuldigd, voor zijn oordeel. Maar die naam kan Venus moeilijk laten vallen want dat zou meteen de aandacht vestigen op haar eigen verantwoordelijkheid in het ontstaan van de rampzalige oorlog.

380. durum Aeneae flevissem saepe laborem: flere hier overgankelijk, bewenen; plusquamperfectum van de voortijdigheid. Aeneas zal zeker zijn deel van de oorlogslast te dragen hebben gehad en Venus zal dus vaak om hem hebben geweend. In de *Ilias* verricht Aeneas een aantal heldendaden, zonder bij de Trojaanse sterren te horen. Concreet is hij éénmaal in ernstige moeilijkheden geraakt, en dat was in een tweegevecht met de Griek Diomedes. Aeneas liep er een ernstige heupwonde op (motief verwerkt door Willy Spillebeen in zijn roman *Aeneas of het levensverhaal van een man*) en Aphrodite redde toen haar zoon het leven. Haar optreden op het slagveld is haar evenwel niet goed bekomen, gewond aan haar pols door Diomedes zocht ze toen troost op de Olympus. Zeus gaf haar de wijze raad:

"Mijn kind, het krijgswerk is jou niet gegeven.

Hou jij je bezig met het zoete werk

van huwelijk en liefde. Al dat vechten

is voor de snelle Ares en Athena". (vertaling P. Lateur, p. 134)

Het verhaal staat te lezen in de vijfde zang, die Diomedes' heldendaden beschrijft, v. 297-430.

381. Nunc: contrasterend met 'Dum' (v. 374), de tegenstelling is evenwel niet uitgedrukt.

Iovis imperiis: meervoud i.p.v. enkelvoud imperio.

constitit: perfectum praesens van consistere: gaan staan, plaats nemen, halt houden.

Rutulorum oris: enkele ablatief i.p.v. in + ablatief. Ardea, de stad van Turnus, koning van de Rutuliërs, ligt wel aan de kust van Latium (ten zuiden van Laurentum; zowat 35 km van Rome) maar strikt genomen heeft Jupiter Aeneas natuurlijk niet het bevel gegeven om zich in Rutulisch gebied te vestigen. De Rutuliërs zijn slechts één van de stammen die Latium bewonen, maar het pars pro toto drukt krachtig uit dat Aeneas zich in vijandig gebied bevindt. De Rutuliërs zijn voor Aeneas en zijn gezellen nu wat de Grieken voor de Trojanen waren.

382. Ergo: gevolgaanduidend voegwoord waarmee Venus meteen tot de kern komt.

eadem: verwijzend voornaamwoord dat de persoon herneemt van wie al een eerste eigenschap werd genoemd (Venus die geen zinloze hulp heeft gevraagd tijdens de Trojaanse oorlog) om er een tweede eigenschap aan toe te voegen (Venus die nu wapens vraagt). De betekenis van 'idem' is dus ruimer dan 'dezelfde' en beantwoordt zowat aan het Nederlands 'nu wél'.

supplex venio: supplex predikatieve bepaling. Cfr *Aen.* 8, 145 (Aeneas tot Euander: *supplex ad limina veni*); 11, 365 (Drances tot Turnus: *en supplex venio*); 1, 666 (Venus tot Cupido: *ad te confugio et supplex tua numina posco*).

sanctum mihi numen / arma rogo: rogare + accusatief van de zaak én van de persoon: iemand iets vragen; numen, numinis (onz.): goddelijke macht, godheid.

383. genetrix nato: genetrix predikatieve bepaling; nato datief van voordeel. Het poëtisch-episch synoniem voor 'mater' wordt wel vaker gebruikt in de *Aeneis*, maar niet

om naar de eigen persoon te verwijzen; Venus objectieveert m.a.w. haar situatie, zij is een moeder die iets vraagt voor haar zoon, zoals de twee voorbeelden die meteen volgen. Zie ook Lucretius, *De rerum natura*, 1, 1.

filia Nerei (synzesis): perifrasede voor Thetis, een van de Nereïden of dochters van Nereus, de oude, wijze zeegod. Uit het huwelijk van deze zeenimf met de sterveling Peleus (cfr Catullus, c. 68) werd Achilles geboren. In de 18de zang van de *Ilias* (v. 369-467) vraagt Thetis aan Hephaestus dat hij een nieuwe wapenrusting zou smeden voor haar zoon.

384. Tithonia coniunx: Tithonius (adj.): van Tithonus. Perifrasede voor Aurora, godin van de dageraad. De Trojaan Tithonus, een zoon van koning Laomedon en dus broer van Priamus, was een van de liefdes van Eos/Aurora (cfr Ovidius, *Amores*, 1, 13). Hun zoon Memnon, koning van Ethiopië, vocht mee in Troje aan de zijde van zijn oom Priamus. Nadat hij Nestors zoon Antilochus had gedood, werd hijzelf gedood door Achilles. Zeus, geroerd door de droefheid van zijn moeder, maakte hem onsterfelijk (cfr Ovidius, *Met.* 13, 576-622). Zijn heldendaden werden behandeld in een verloren gegaan Grieks epos *Aethiopsis* (achtste eeuw v.C.). Zijn wapenrusting was even beroemd als die van Achilles en blijkbaar ook van goddelijke makelij, gesmeed door Hephaestus op vraag van Eos. Details over dit verhaal zijn niet bewaard. Cfr evenwel *Aeneis* 1, 489, waar zijn wapens afgebeeld staan in de scènes uit de Trojaanse oorlog die de Junotempel in Carthago sieren, en *Aeneis* 1, 751, waar Dido Aeneas uitvraagt over de Trojaanse oorlog en ook naar de wapenrusting van Aurora's zoon informeert.

flectere: vermurwen, ontroeren.

385. coeant – acuant: conj. van de indirecte vraag; coire: samenkomen, zich verzamelen; acuere: scherpen, slijpen, wetten.

moenia: pars pro toto (muren voor de stad) en zaaknaam voor personen (stad voor bewoners). Cfr *Aeneis* 7, 629-631: *Quinque adeo magnae positae incudibus urbes / tela novant.* (incus, incudis: aambeeld). “In vijf voorname steden staat het aambeeld klaar en smeedt men weer wapens”. Die vijf grote steden van Latium zijn Atina, Tibur, Ardea, Crustumium en Antemnae.

386. in me excidiumque meorum: in + accusatief van richting, met connotatie van vijandige gezindheid (me) en doel (excidium, ondergang). De eerste accusatief wordt verklaard door de tweede. Pathetisch einde (Servius auctus: *pathos fecit dicens ‘in me excidiumque meorum’*): Venus vat het gevaar persoonlijk op.

387. dixerat et – fovet: ‘dixerat et’ is een gebruikelijke slotformule die het einde van een directe rede aangeeft (= His dictis).

niveis lacertis: niveus (adj.): sneeuwwit; lacertus, -i: (boven)arm. ‘blankarmig’ is het Homerische epitheton van Hera.

hinc atque hinc: van beide kanten.

388. cunctantem: Vulcanus is nog niet overtuigd door haar woorden, maar die aarzeling verdwijnt in Venus' omhelzing. Het participium praesens is dus niet echt gelijktijdig met of van gelijke duur als het hoofdwerkwoord ‘fovet’, zoals blijkt uit het vervolg en uit ‘repente’.

fovet (overg.): verwarmen; koesteren, strelen.

repente (bijw.): plotseling, eensklaps.

389. accepit solitam flammam: de dubbele betekenis van ‘flamma’ ligt voor de hand. Servius noteert dat Vulcanus, god van het vuur, als echtgenoot van Venus fungeert precies omdat liefde niet zonder gloed kan.

medulla, -ae: merg; binnenste.

390. labefacere: aan het wankelen brengen, verzwakken. Cfr de commentaar van Servius: *si ossa labefecit, quanto magis animum?*

391. non secus atque cum: niet anders dan wanneer.

olim: ooit, eens (in verleden of toekomst); soms; gewoonlijk. Servius: = *ut solet*.

rumpere: (i.v.m. vloeistoffen of natuurelementen) doen uitbreken, doen barsten, openbreken.

tonitru – corusco: tonitrus: donderslag; coruscus (adj.): trillend; schitterend. Ablatief van de begeleidende omstandigheden. Cfr de verzen 281-284 in de uitvoerige beschrijving van donder en bliksem door Lucretius (*De rerum natura* 6, 96-422):

*Inde ubi percaluit venti vis et gravis ignis
impetus incessit, maturum tum quasi fulmen
percindit subito nubem ferturque coruscis
omnia luminibus lustrans loca percitus ardor*

“Als dan de wind heel heet is, het vuur een zware vaart
verworven heeft, dan scheurt de rijp geworden bliksem
eensklaps de wolk, springt weg met voortgedreven gloed
die alle plaatsen met een flitsende schicht verlicht.” (P. Schrijvers, p. 461).

Bij Lucretius vormt ‘coruscis’ een disjunctie met ‘luminibus’; Vergilius varieert Lucretius’ ‘coruscis luminibus lustrans’ tot ‘micans lumine’ en ‘percindit nubem’ tot ‘tonitru rupta corusco’ – met toevoeging van de donder (cfr Lucretius, 6, 121-122a: *Hoc etiam pacto tonitru concussa videntur / omnia saepe gravi tremere*. ‘Ook lijkt het universum bij een zware donderslag te trillen’, P. Schrijvers, p. 541). Let ook op het klankspel en de evenwichtige disjunctie ‘tonitru rupta corusco’. Maar strikt genomen kan ‘corusco’ ook bij ‘lumine’ op het volgende vers worden begrepen (zo de commentaar van Eden² en de vertaling van Schoonhoven) en een vertaling in die zin kan dus zeker niet als foutief worden aangerekend.

392. ignea rima micans: micare: trillen; (i.v.m. hemellichamen) plots oplichten, flitsen; rima: spleet, scheur, voor; ignea rima: perifrasede voor bliksem. De bliksem scheurt de wolken open, is dus zelf een scheur of voor die men waarneemt, die men ziet lopen door de wolken. Servius noteert: ‘*ignea rima micans*’ *id est fulmen, cuius naturam expressit. Namque nubes vento coactae plerumque rumpuntur et ex se fulmen emittunt.*

nimbus,-i: wolk.

392. dolis: ablatief van oorzaak bij laeta.

formae: genitief bij conscia: medewetend, d.i. bewust, zich bewust van. Servius wijst ook op een alternatieve verklaring, nl. dolis et formae als datieven bij conscia. Dat kan grammaticaal gezien, maar betekenis én versbouw pleiten ervoor om de cesuur tussen ‘dolis’ en ‘et formae’ ook op de inhoud toe te passen.

3. Toelichting bij stijl en verstechniek

373. dictis divinum adspirat amorem. Vergilius laat aan de woorden van Venus een auctoriele commentaar voorafgaan. Die maakt duidelijk dat het niet de kracht van haar woorden is die tot het gewenste resultaat zal leiden (cfr 388 cunctantem), maar wel het liefdesverlangen dat zij als godin van de liefde verpersoonlijkt en dat haar en haar

² P.T. EDEN, *A Commentary on Virgil: Aeneid VIII* (Mnemosyne, Suppl. 35), Leiden 1975, p. 121.

woorden onweerstaanbaar maakt. ‘divinum amorem’ is dubbelzinnig: liefde die uitgaat van een godheid (Venus) of liefde die opgewekt wordt voor een godheid (Venus) of liefde die opgewekt wordt in een godheid (Vulcanus). Hoe dan ook, Venus is auteur en object van de liefde tegelijk. Cfr ook Lucretius, 1, 19: *omnibus incutiens blandum per pectora amorem*.

374: Argolici – Pergama – reges / debita: dubbele disjunctie met enjambement dat niet een noodzakelijke aanvulling geeft op het vorige vers en dus verrast, want onverwacht is. Zie ook 377 *artis opisque tuae*.

377. auxilium – arma: arma heeft epexegetische of verklarende waarde bij auxilium: hulp, nl. wapens.

artis opisque tuae: onverwacht enjambement bij arma; hendiadys: parataktische constructie met de betekenis van ‘wapens vervaardigd door de hulp van jouw vakmanschap’ (*artis ope tuae*).

381. imperiis – oris: binnenrijm.

382. sanctum mihi numen: perifrasede voor haar echtgenoot Vulcanus; doorzichtige vleierij via een terminologie die past voor een sterveling tegenover een godheid (cfr Lucretius, 1, 38); in het verleden heeft Venus zeker niet bewezen dat haar echtgenoot voor haar die betekenis had.

383. genetrix nato: benadrukte plaats als middenlid van het vers tussen twee cesuren in.

383-384: genetrix nato, filia Nerei, Tithonia coniunx: een perifrasede op zich is heel gewoon in poëzie, maar een opeenvolging van drie is wel opmerkelijk, temeer omdat Vergilius de drie vrouwen die zich tot Vulcanus hebben gewend, voorstelt in hun drie traditionele rolpatronen als moeder, dochter, echtgenote.

374-386: De commentaar van Servius (auctus) wijst er al op dat de rede van Venus als een *suasoria* gezien moet worden: *Sane haec oratio rhetorica suasio est*.

Merk onder meer het volgende op:

- tweeledige opbouw: 1) lange inleidende zin (374-380), doorzichtig retorisch middel om emfase te bewerken. Aeneas noemt ze, delikaat, op het einde, als derde en concrete element (Trojanen > zonen van Priamus > Aeneas). Dit *exordium* is overdreven lang en vertoont een evenwichtige structuur: 2 verzen tijd – 3 verzen hoofdzin – 2 verzen toegeving. Servius noteert hierbij: *Petitura pro filio de adulterio procreato orationem suam ingenti arte composuit, quod etiam Vulcanus ipse testatur, dicens (v. 395) ‘quid causas petis ex alto?’. Non enim aperta est eius petitio, sed longo prooemio perversam amore mariti circumvenit mentem.*
- 2) In contrast daarmee staat de kernachtige parataxis van v. 381-386, die de essentie meteen uitdrukt en waar de argumentatie niet logisch maar eerder gevoelsmatig nadien wordt aangebracht. Servius (auctus) verklaart hierbij: *quod a principio arma petit haec ratio est, quod rem nec magnam nec difficilem Vulcano petebat. Ideo et statim posuit; nam ubi maius aliquid est, ante (bijw.) causa dicenda est, ut praemollitis animis, tunc quod petitur suggeratur.* Venus’ vraag is al bij al eenvoudig en behoeft daarom geen omstandige voorafgaande argumentatie.
- tweeledigheid die tot redundantie leidt: Pergama debita – casuras arces; non ullum auxilium – non arma; artis opisque tuae; nec te – tuos labores; Priami natis – Aeneae laborem; supplex venio – arma rogo; in me excidiumque meorum
- gezagsargument: Iovis imperiis
- overdreven onderdanig of doorzichtig vleierend: supplex – sanctum mihi numen

- pathetische uitdrukkingen: *genetrix nato – in me excidiumque meorum*
- evenwichtige verdeling van de zinsbouw over de verzen, met nauwelijks enjambementen en een groot aantal gevallen waar woordaccent en versaccent in de vierde voet samenvallen, wat de vlotheid van het vers verhoogt: v. 374, 375, 377, 378, 379, 380, 381, 384 (voortgezet in de verzen 387, 390, 392, 393).

388. *cunctantem – repente*: contrasterende woorden aan het begin en het einde van het vers geven het onmiddellijke effect van Venus' omhelzing weer; let ook op het ritme met de trage spondeën in de eerste versheft en het syntactische rustpunt na *fovet*. Het is ongewoon dat de laatste twee voeten van een vers een nieuwe zin beginnen, met wisseling van het onderwerp (*Ille*), want dit doorbreekt het vloeiende verseinde.

389-390. *accepit – intravit – cucurrit*: tricolon.

391-392. Het beeld van de bliksem past uitstekend bij de vuurgod Vulcanus, die zo dadelijk naar de smidse gaat waar bliksems worden vervaardigd. Toch ontbreekt hier elke mythologische connotatie: het gaat om een vergelijking en zoals gebruikelijk in een epische context valt die buiten de mythologisch-epische wereld en wordt die eerder ontleend aan de natuur. Hier is het dus niet Jupiter die de bliksem slingert en de wolken openscheurt (ook al blijft de bliksem voor Vergilius een goddelijk wapen; in v. 524-526 is het Venus die haar teken laat voorafgaan door donder en bliksem). Hier is de invloed spoorbaar van Lucretius die in *De rerum natura* 6, 96-422 een omstandige verklaring geeft voor het ontstaan van de natuurfenomenen donder en bliksem: vuuratomen mengen zich met de wind en worden opgewarmd; er vormt zich een wervelwind in de wolken; is die voldoende opgewarmd, dan breekt die uit in de vorm van een bliksem die de wolken openscheurt en alles verlicht.

391-392: contrasterend klankspel: *doffe o - u* voor donder versus *lichte i* voor bliksem.

393. *laeta dolis – formae conscia*: chiasme.

4. Intertextuele dimensie van de scène

Twee belangrijke credo's van de literaire techniek van de klassieke *imitatio* zien we hier aan het werk. Vooreerst is geen enkele *imitatio* een slaafse navolging, wat betekent dat je geen perfecte match kunt aanwijzen als je op zoek gaat naar de inspiratiebron van een passage. De dichter hercontextualiseert, verandert van stijlregister, reduceert, alludeert, contrasteert, enz. Vervolgens beperkt hij zich niet tot één inspiratiebron maar herbruikt hij verschillende voorbeelden die hij mengt en herwerkt en zo herinterpreteert tot een eigen resultaat dat de modellen moet overtreffen (*aemulatio*).

Venus is Thetis niet en haar verhouding tot Vulcanus is anders dan die van de nimf tot de Homerische mankepoot. De Homerische beschrijving van de taferelen afgebeeld op het nieuwe schild voor Achilles, het klassieke voorbeeld bij uitstek van een *ekphrasis* of *descriptio* van een kunstwerk, is gekaderd in een ruim uitgewerkte scène die als 'godenbezoek' gekenmerkt kan worden; terwijl wij a.h.w. getuigen zijn in de smidse van de creatie van het schild, vervult Hephaestus' echtgenote Charis haar rol als gastvrouw tegenover Thetis en als de wapenrusting klaar is, is ook het bezoek afgelopen. Vergilius scheidt vraag en beschrijving en verweeft de goddelijke hulp van Venus in drie stadia (v. 370-453 vraag aan Vulcanus, v. 520-540 teken aan Aeneas, v. 608-731 overhandiging van de wapens) in het basisstramien van het achtste boek, zodat

de hulp die Euander kan bieden slechts effectief wordt dankzij de goddelijke ‘tussenkomst’.

Voor het effect van Venus’ liefde op Vulcanus moeten we zeker ook de omstandig uitgewerkte verleidingsepisode van Hera die haar echtgenoot Zeus verschalkt, uit *Ilias* 14, 153-351, in het achterhoofd houden. En natuurlijk mogen we het beeld niet vergeten dat Vergilius’ voorganger Lucretius in de aanhef van zijn natuurfilosofisch epos ophangt van de almacht van Venus’ liefde, de *Aeneadum genitrix* die leven geeft aan de natuur en vrede brengt aan de mensen en ook Mars volkomen in haar ban heeft (*De rerum natura* 1, 1-34). Formuleringen als ‘exterrita mater’ en ‘arma rogo’ krijgen in contrast met Lucretius een extra dimensie. De Vergiliaanse Venus als moeder van Aeneas is bevreesd en dus allesbehalve ‘verstoken van elke pijn, van elk gevaar’ zoals volgens Lucretius alle goden van nature zijn. Zij vraagt wapens voor de oorlog en lijkt dus niet meteen de vredestichtende godheid te zijn die Mars in toom weet te houden. Maar als Venus de kracht van haar liefde hier aanwendt op Vulcanus, wordt het gewapende conflict zelf a.h.w. door vredelievende bedoelingen gerechtvaardigd en geleid. Zoals het schild het perspectief opent op Romes toekomst, past ook het optreden van Venus hier in haar Romeinse functie van ‘Aeneadum genitrix’.

Vergilius is een meester in het weven van vernieuwende intertextuele patronen. Servius’ tijdgenoot Macrobius verwoordt het zo (*Saturnalia* 6, 1, 6):

Denique et iudicio transferendi et modo imitandi consecutus est ut quod apud illum legerimus alienum, aut illius esse malimus aut melius hic quam ubi natum est sonare miremur.

“Door zijn keuze bij het overnemen en door zijn manier van navolgen heeft hij bereikt dat als we bij hem iets van een vreemd auteur lezen, we ofwel liever de opvatting verdedigen dat het van hem is, ofwel erover verwonderd staan dat het hier beter klinkt dan op de plaats waar het gecreëerd is.”

5. Bijlagen

1. Verzoek van Thetis aan Hephaestus: *Ilias* 18, 369-469 in de vertaling van Patrick LATEUR, *Homeros Ilias Wrok in Troje*, Amsterdam 2010, p. 523-528.

Maar Thetis, de godin met zilvervoeten,
kwam ondertussen in Hefaistos’ huis aan,
een onvergankelijk en fonkelend
verblijf, het mooiste dat een godheid had.
De Mankepoot had het uit brons gebouwd
met eigen handen. Thetis trof hem aan
terwijl hij in zijn zweet druk bezig was
en heen en weer liep bij zijn blaasbalgen
<De volgende acht verzen beschrijven de tafels die hij aan het vervaardigen is>
Met vernuft en kunde was
Hefaistos die zorgvuldig aan het maken,
toen Thetis, de godin met zilvervoeten,
hem naderde. Haar zag de mooie Charis,
met op het hoofd een doek vol glans, de vrouw van

de wijdvermaarde god met kromme benen.
Zij vatte Thetis innig bij de hand
en zo verwoordde zij wat zij toen voelde:
‘Waarom toch, Thetis met de lange peplos,
ben jij als een geëerde en geliefde vrouw
naar ons paleis gekomen? Vroeger kwam
je hier niet vaak. Maar volg me nu naar binnen
zodat ik jou gastvrij ontvangen kan.’

De stralende onder godinnen leidde
na deze woorden Thetis in haar huis,
deed haar vervolgens zitten op een armstoel
met zilverknoppen, mooi bewerkt en prachtig,
met onderaan een bankje voor de voeten,
en riep Hefaistos, de befaamde vakman:

‘Hefaistos, kom onmiddellijk naar hier,
want Thetis heeft je nodig.’ Haar gaf antwoord
de wijdvermaarde god met kromme benen:

‘Wel, kijk eens aan, dan is er in ons huis
een godheid die ontzag en eerbied afdwingt.
Zij redde mij toen ik aan pijn ten prooi was
nadat ik door de schuld van moeder Hera,
de schaamteloze, ver gevallen was.

Zij wilde me verbergen voor de goden
omdat ik kreupel was. En veel ellende
had ik doorstaan, als niet Eurynome
en Thetis mij toen aan hun boezem drukten,
Eurynome, de dochter van de stroom
Okeanos die rond de aarde vloeit.

Bij hen heb ik wel negen jaren lang
in hun gewelfde grot veel kunstwerkjes
gesmeed: armbanden in spiraalvorm, spelden
oorbellen en colliers. En rond ons stroomde
de ontzagwekkende Okeanos
die schuimt en bruist. Geen ander wist waar ik
verbleef, geen god, geen sterveling, alleen
mijn redsters: Thetis en Eurynome.

En nu heeft Thetis ons paleis betreden.
Dus moet ik Thetis met de mooie lokken
in elk geval mijn volle dank betuigen
daar zij mijn leven heeft gered. Kom, Charis,
bied jij nu Thetis een gastvrij onthaal aan,
intussen zet ik al mijn werktuigen
en ook mijn blaasbalgen weer aan de kant.’

*<De volgende twaalf verzen beschrijven hoe hij zich wast, een schone chiton aantrekt en,
ondersteund door dienaressen, strompelt naar>*

de plaats waar Thetis zat en zette zich
daar op een schitterende armstoel neer.
Hij vatte Thetis innig bij de hand
en zo verwoordde hij wat hij toen voelde:
‘Waarom toch, Thetis met de lange peplos,
ben jij als een geëerde en geliefde vrouw
naar ons paleis gekomen? Vroeger kwam
je hier niet vaak. Wel, zeg me wat je nu

van mij verlangt. Mijn hart dwingt mij ertoe
het uit te voeren, als het uit te voeren
is én ikzelf daartoe ook nog in staat ben.’
En Thetis gaf hem antwoord door haar tranen:
‘Hefaistos, is er nu wel één godin
van allen die op de Olympos wonen,
die zoveel droeve smarten in haar hart
doorstond als het verdriet dat meer dan allen
aan mij gegeven werd door Kronos’ zoon?
Van alle dochters van de zee heeft hij
me onderworpen aan een man, aan Peleus,
de zoon van Aiakos, en ik verdroeg
wel zeer tegen mijn zin een mens in bed.
Gebroken door de droeve ouderdom
ligt hij nu in zijn huis, maar mij trof weer
een nieuw verdriet. Hij schonk me ooit een zoon
die ik ter wereld bracht en op moest voeden,
die uitmunt boven helden. Want hij groeide
gelijk een jonge loot, hem kweekte ik,
een wingerd op de helling van een wijngaard.
Naar Troje zond ik hem op zijn gekromde
vloot om te vechten tegen de Trojanen.
Maar hij komt niet terug naar Peleus’ huis,
ik zal hem niet opnieuw verwelkomen.
Zolang hij leeft en hij het zonlicht ziet,
heeft hij verdriet, ik kan hem niet gaan helpen.
Het meisje dat de zonen der Achaiërs
voor hem als eergeschenk gekozen hadden
nam heerser Agamemnon, Atreus’ zoon,
hem weer uit handen. Om haar treurde hij
en kwijnde ook zijn hart. Maar de Trojanen
brachten de Danaërs nabij de stevens
der schepen in het nauw en lieten hen
niet door de poorten van het kamp naar buiten.
De oudsten van de Danaërs smeekten
hem en ze boden hem veel prachtige
geschenken aan. Achilles weigerde
toen zelf het onheil van hen af te weren,
maar Patroklos deed hij zijn eigen rusting
aan, zond hem naar de oorlog en gaf hem
veel krijgsvolk mee. Zij vochten de gehele
dag bij het Skaëisch poortgebouw en nog
die dag zelf hadden zij de stad verwoest
indien Menoitios’ dappere zoon,
na heel wat onheil aangericht te hebben
niet in de eerste linies door Apollo
gedood werd, waardoor Hektor roem verwierf.
Daarom kom ik tot jou, vat ik je knieën
en hoop dat jij **mijn zoon die vroeg moet sterven**
een helm met vier metalen kammen geeft,
een schild, kuras en prachtige scheenplaten
die zijn voorzien van gespen voor zijn enkels.
De wapenrusting die hij had, verloor

zijn trouwe vriend, geveld door de Trojanen.
 Achilles zelf ligt treurend op de grond.’
 De wijdvermaarde god met kromme benen
 gaf haar als antwoord: ‘Wees gerust en wees
 daarover niet bekommerd in je hart.
 Ik wens dat ik hem narigheid en dood
 bespaar wanneer dat vreeslijk lot nabij komt,
 al even zeker als hij vast en zeker
 een wapenrusting krijgt, zo heerlijk mooi
 dat menigeeen van heel de massa mensen
 haar zal bewonderen als hij haar ziet.’
 Na deze woorden liet hij haar ter plaatse,
 ging naar zijn blaasbalgen en draaide ze
 weer naar het vuur met het bevel te werken.

2. Gebed tot Venus: **Lucretius, *De rerum natura*, 1, 1-49**, uit Piet Schrijvers, *Lucretius. De natuur van de dingen. De rerum natura*, Groningen 2008¹, 2011², p. 38-41.

Aeneadum genetrix, hominum divumque voluptas,
 alma Venus, caeli subter labentia signa
 quae mare navigerum, quae terras frugiferentis
 concelebras, per te quoniam genus omne animantum
 concipitur visitque exortum lumina solis: 5
 te, dea, te fugiunt venti, te nubila caeli
 adventumque tuum, tibi suavis daedala tellus
 summittit flores, tibi rident aequora ponti
 placatumque nitet diffuso lumine caelum.
 Nam simul ac species patefactast verna diei 10
 et reserata viget genitabilis aura favoni,
 aeriae primum volucres te, diva, tuumque
 significant initum percussae corda tua vi.
 Inde ferae pecudes persultant pabula laeta
 et rapidos tranant amnis: ita capta lepore 15
 te sequitur cupide quo quamque inducere pergis.
 Denique, per maria ac montis fluviosque rapacis
 frondiferasque domos avium camposque virentis
omnibus incutiens blandum per pectora amorem
 efficis ut cupide generatim saecla propagent. 20
 Quae quoniam **rerum naturam sola gubernas**
 nec sine te quicquam dias in luminis oras
 exoritur neque fit laetum neque amabile quicquam,
 te sociam studeo scribendis versibus esse
 quos ego de rerum natura pangere conor 25
 Memmiadae nostro, quem tu, dea, tempore in omni
 omnibus ornatum voluisti excellere rebus.
 Quo magis aeternum da dictis, diva, leporem.
 Effice ut interea fera moenera militi
 per maria ac terras omnis sopita quiescant; 30
nam tu sola potes tranquilla pace iuvare
mortalis, quoniam belli fera moenera Mavors
 armipotens regit, in gremium qui saepe tuum se
 reicit **aeterno devictus vulnere amoris**,

atque ita suspiciens tereti cervice reposta 35
 pascit amore avidos inhians in te, dea, visus
 eque tuo pendet resupini spiritus ore.
 Hunc tu, diva, tuo recubantem corpore **sancto**
 circumfusa super, suavis ex ore loquellas
 funde **petens placidam** Romanis, incluta, **pacem**; 40
 nam neque nos agere hoc patriai tempore iniquo
 possumus aequo animo nec Memmi clara propago
 talibus in rebus communi desse saluti.
 Omnis enim per se divum natura necessest 45
 immortalis aevo summa cum pace fruatur
 semota ab nostris rebus seiunctaque longe;
 nam **privata dolore omni, privata periclis**,
 ipsa suis pollens opibus, nihil indiga nostri,
 nec bene promeritis capitur nec tangitur ira.

O Moeder van Romeinen, genot van god en mens,
 u, milde Venus, die onder de sterrenbanen
 de schepenrijke zee en het vruchtendragend land
 bevolkt, want dankzij u wordt ieder levend wezen
 ontvangen en aanschouwt het licht bij zijn geboorte:
 voor u, godin, voor u en voor uw intocht vluchten
 winden en wolken, de bonte aarde heft naar u
 geurige bloemen, het zeevlak straalt u tegemoet
 en licht verspreidt zich glanzend langs een kalme hemel.
 Zodra de aanblik van een lentedag zich opent,
 bevruchtend en weldadig een zoele bries vrij spel krijgt,
 kondigen allereerst de vogels in de lucht
 uw komst aan, door uw kracht getroffen in hun hart.
 Dan springt het vee onstuimig door het welig weiland,
 trotsert de sterkste stroming: betoverd en bekoord
 volgt ieder schepsel gretig waarheen u het leidt.
 Ten slotte, door in zeeën, bergen, snelle stromen,
 in groene velden, bladrijke vogelhuizen,
 met zoete liefde alle harten te doorboren
 bewerkt u dat de soorten begerig zich verjongen.
 Daar u alléén de loop van de natuur bestuurt
 en zonder u niets naar de kusten van het licht
 ontspringt en niets ontstaat wat vreugde wekt en liefde,
 wil ik dat u mij steunt bij het schrijven van de verzen
 die ik tracht vast te leggen over de natuur
 voor mijn vriend Memmius, die u, godin, altijd
 in ieder opzicht tot hoog aanzien wilde brengen:
 verleen mijn woord temeer een blijvende bekooring.
 Maak dat te land, ter zee het woeste krijgsbedrijf
 inmiddels wordt gesust en tot bedaren komt,
 want u alléén kunt ons met rust en vrede helpen,
 daar het woeste krijgsbedrijf door de stoere Mars geleid wordt,
 die, overwonnen door een eeuwige liefdeswond,
 dikwijls zich ruggelings laat vallen op uw schoot,
 reikend met teruggebogen hals naar u, godin,
 omhoogkijkt, smachtend zijn verliefde blik verzadigt
 terwijl zijn adem weerloos aan uw lippen kleeft.

Omhels hem als hij op uw heilig lichaam uitrust,
godin, laat zoete woordjes van uw lippen vloeien:
o hoogheid, vraag om vrede voor Aeneas' volk.
Want als het vaderland gevaar loopt, kan ik niet
rustig dit werk doen, de edele Memmius kan dan niet
zich verre houden van het algemene welzijn.
Trouwens een god moet uiteraard niets anders dan
in eeuwigheid genieten van volmaakte rust,
gescheiden, ver verwijderd van de mensenwereld;
want hij, van elke pijn en elk gevaar verstoken,
heeft, onafhankelijk en machtig, ons niet nodig;
hij wordt noch door verdiensten noch door toorn geraakt.

© Rita Beyers